

Ndzimana ya 17. Ndzovolo.

15

Xindzimonyana xa 14. Ku xisa ka Ntsumi. (ntsumi ya timhaka).

283 Ku pfumala ku tshembeka ku kona e xikarhi ka vanhu. Ntsumi ya timhaka yi nga nyikiwa xa nchumu hi mulovori leswaku ui engetela xuma xa ntsengo ku tlula lexi a nga xi humesa kahunene, na swona a nga kuma xa nchumu e ka mulovoleriwa va twanana leswaku a hunguta ntsengo lo' wu nga nghena, a nga wu amukela hakunene. Mhaka leyi loko yi humelerile ya karhata ni ku nononhwisa timhaka swinene.

Ku ringeta ku sivele timhaka ta muxaxa lowu, vanhu va tikarhata ku hlawula munhu loyi va nwi tshembaka leswaku u ta swi kota ku va fambisela timhaka ta vona hi ku tshembeka lo'ku nga riki na kuxisa kona. Maxaka la'ma tiviwaka leswaku va nga yimelana loko timhaka ti tshuka ti onhakile a va hlawuleriwi wona ntirho lowu. Hambi swi ri kona ni sweswi Huvo yi tala ku hatlisa ku vona ku yima ka mhaka loko vanhu la'vo tano va ri karhi va nyika vumbhoni bya vona.

284 Madale Maluleke a lovola ntombi ya ka Mangena. A humesa tihomu ta khume na yingwe. Loko v kombela emati, va nyikiwa. Nkarhi lowu va nge va lava leswaku va hlomiseriwa vatswari va loyi wanhwanyana va ku : Hi swi twile, ha ha lulamisa. Kunene Maluleke a nga karhatanga, a yimela nkarhi, kambe loko a pfuxeta ku lava ku hlomiseriwa wo tlhela a ya kuma kambe rito ra leswaku ka ha lulamisiwa. Maluleke swi nwi karhata, a va byela leswaku maendlela la wa ya vona ma ta kotiwa hi Huvo. Vona va anga vuli nchumu.

285 Madale Maluleke a ya mangala e Hubyeni. Huvo yi veka siku leri vanhu lava va faneleka ku ta hlangana e Ntsindza ha rona, va ka Mangena ni tintsumi ta timhaka ta bona, ni va ka Maluleke ni tintsumi timhaka ta vona. Loko siku ri fikile kunene vanhu lava va ya hlangana e Ntsindza. Loko siku ri fikile kunene vanhu lava va ya hlangana e Ntsindza.

Huvo yi nyika Maluleke nkarhi wa ku vula le'swi nga swona swi nwi tiseke laha Hubyeni ke ta ta mangalela Mangena.

2. 286 Maluleke a vulavula a ku : Ndzi lovorile nwana wa ka Mangena hi khume ra tihomu na homu yingwe. Ndzi komberile mati va ndzi nyikile. Ndzi mukile ndzi ya tilulamisela swa ndyangu wa mina. Loko ndzi vona leswaku ndzi swi kotile swilo leswi kikwaswo, ndzi komberile leswaku va ndzi hlomisela. Rito loko ri yuya ri ri : Hi swi twile, hi ta ku lulamisela. Ndzi tshamile ndzi lulamile leswaku loko v ta va ndzi kuma ndzi va languterile. Ku hundzile tinhweti ta ntlhamu na yinwe, loko ndzi tihelela kambe rito ra ha ri ra tolo, ra ha vula : Hi ta ku lelamisela. Swi fike laha swi nga kandzi karhata kutani ndzi va byela leswaku ndzi ta lulamiseriwa hi Huvo. Hi yona mhaka le'yi nga ndzi tisa laha Hubyeni.

287. A hi ku twa Mangena, vadyi va xum xa vanhu mi tlhela mi nga ha swikoti ku va nyika leswi va swi lavaka. Hi kombe le'xi nga xona xi ku arisaka ku hlomisela Maluleke kasi yena u hetile ku lovola enwana wa wena. Mina Maluleke ndzi nge swi koti ku nwi hlomisela a nga si heta ke lovola nwana wa mina, ka vula Mangena. Maluleke u lo humesa tihomu ta ntlhamu na tirharhu; le'tirharhu a ti enghenisaka leswaku ti endla khume na yinwe mina a ndzi ti tivi. Loko a nga si humesa tihomu le'tirhathu to hetisa ntsengo a ndzi nga swi koti ku nwi hlomisela nsati wa yena. Ndza chava, va to na vona ndzi va hlomiserile vo ya tshamisa, va nga ha lovorile.

288. Huvo yi ku : Hi teto Madale, u ri yini ? Huvo a yi swikoti ku enghena e mhakeni mi nga si hi komba swinene laha mhaka leyi mi lwaka ha yona yi nga kona. Madale a ku : Sweswi ndzi nga swi vulavula swo va tano, ku hava lexi ndzi nga xi engetelaka. Huvo yi ngo vutisa ntsumi ya timhaka Hlengwa . Hlengwa hi yena a nga ta veka Huvo e riv leni e mhakeni leyi. Leswku mina a ndzi si heta ku lovola ndzi sungula ku swi twa

Ser 897

namutlha, leswi ndzi swi tivaka hi leswaku ndzi hetile ku lovola, Mangena u nkhehensile, mhaka ya kona hi leswi a nge u ta ndzi hlomisela, kutani a ngo teka mikarhi le'yi tlulaka, yo leha ngopfu.

3 289. Ntsumi ya timhaka yi kwihi yi ~~hi~~ komba hilaha swi nga famba ha kona. Va ri i Hlengwa, u kona kwala, a a vulavule hi swi twa. Vulavula-ke Hlengwa, timhaka ti na wena; Maluleke na Mangena a va twanani, kasi u lo swi yini mafambisele ya timhaka ta kona ? Byela Huvo timhaka hilaha wena u ti tivaka ha kona. Hlengwa a ku : Maluleke u humesile tihomu ta ntlhanu na tirharhu leti ndzi nga ti heleketa ka Mangena, hi swona le'swi nga endla leswaku Mangena aala ku hlomisela Maluleke ensati wa yena. Nkuzana, unwana wa Huvo a ku : Xana ntsumi le'ya nwina ya vurisa-ke ? Xana na nwi tshembha-ke ? Mina mavulavulele ya yena a ma ndzi twaleli swinene, u vulavula tani hi munhu loyi timhaka ta kona ti ngo ngi to lukiwa. Kumbe ku twa ka mina a ndzi swi tivi. Mi ngo ho lava tinwana tintsumi kumbe vanhu lava a va ri kona loko ku ri karhi ku koxiwa xuma lexi.

290 Ndhakazi Makamu a ku : Mina ndzi unwana wa lava a va ri kona siku xuma lexi xi humaka. Mukhegula Dedeya a a ri kona na yena, Masiya Gamu a a ri kona na yena. Nuna loyi Madale a hi wa ka hina kambe leswi mina ndzi nga swi vona hi mahlo i tihomu ta khume na yinwe. Vafana la'va nga nwi pfuna ku byisa va kona vanwana va vona va ta swi kota ku veka Huvo e rivaleni hi tlhelo re mhaka leyi. Unwana wa Huvo a ku : Mukhegula Dedeya a a nga hi komba leswi yena a swi tivisaka xiswona henhla ka ntsengo lowu; va ri na yena a a ri kona loko wu huma. Dedeya na yena a ku : Ndzi swi vonile hi mahlo loko ntsengo lowu wu huma. Tihomu ta masondzo ta khume na yinwe. Huvo yi ngo vutisa unwana wa vafana la'va nga byisa tona ku ti heleketa va hi pfuna hilaha ti nga famba ha kona.

Ser 897

300 Unwana wa la'va nga byisa tihomu leti, Mudungazi, a vitaniwa, na yena a vulavula a ku : Hi sukile ni tihomu ta khume na yinwe laha kaya. Loko hi fabile siku rinwe, hi ya siya tirharhu e mutini wunwana. Hi fikile na ntlhamu na tirharhu laha hi nga ya ti siya kona. Mudona, nuna unwana wa Huvo a ku ka Madale : Loko Hlengwa a vuyile u/fikile a ku yini e ka wena ? U fikile a ku va nkhehensile va ka Mangena, va hi nyikile nsati. Xana Mangena u ku byerile leswaku a ku swi koti ku kuma nsati wa wena u nga si heta ku lovola-ke ? Rito ra Mangena hi leri ndzi nga mi byela rona ra leswaku wa ha lulamisa u ta ndzi hlomisela. Kutani leswi ndzi nga vuyela kambirhi a ha vulavurisa xisweswo ndzi lo nwi byela leswaku ndzi ta lulamiseriwa hi Huvo. Hosi yi ku : Vavanuna, xana a mi nwi twanga mufana loko a ku va siyile tihomu tirharhu e mutini wunwana e ndleleni-ke ? Hlengwa a a fanele ku hi veka e rivaleni e mhakeni leyi, leswaku xana a a ti siyela yini tihomu leti tirhathu.

301 Kunene wa vurisa Mudungazi leswi a nge mi siyile tihomu tirharhu e ndleleni-ke ? Mudungazi a nga vurisi. Hi fambile ni tihomu hikwato leti hi nga suka na tona e kaya hi ko hi ya fika. Mudungazi a hlamula Huvo a ku : Kwalaha hi nga etlela kona loko hi pfuka ni mixo Hlengwa u lo hlawula ntlhamu na tirharhu, a siya mantswele mambirhi ni thokazi, hikwato to mithile, ti languteriwile ku veka. Ndzi ve ndzi nwi vutisa ndzi ku : Xana le'ti salaka ti salele yini ? A ku hi leswi va nga ndzi lerisisa xiswona. A ndzi ku vutisanga xivutiso xexo xana Hlengwa ? U te a nga si hlamula unwana wa Huvo a ku wa nga hi byela swinene Hlengwa tinhaka ta tihomu leti. Swi twala swinene leswaku ku ni mhaka kwala. Xana leswi u nga lo hlawula le'to mitha ntsena u ti siya a u ku u endlela yini ?

SM

Ser 897

302 U khomekile nuna loyi, i khamba. Tihomu leti u lo ti siya hi vomu a ya amba mavunwa leswaku ti to na veka a heleketa tirharhu a sala na tirharhu. Mhaka leyi yo va rivaleni, hikuva kunene u swi kotile ku kanganyisa vini va xuma swinwe na vona la'va fanelaka ku amukela xuma, loko Maluleke a a nga lo hatlisa a tisa emhaka leyi laha Hubyeni a ti ta kola ti ringana ku heleketiwa hi le xihundleni, yena a sala a kumile tihomu leti a nga ti tirhelengiki. Nuna loyi i mbabva, i khamba le'rikulu, ndza vona a nga sunguri, wo tshama a na a swi/endla e ka vanwana, u lo ka a nga kumiwi, namuntlha u lo lahliwa hi swikwembu swa rikwavo. Hi byele leswi a wu ehleketile ku swi endla loko wena va ku va ku vekile yuntsumi hi ku ku tshemba wena u ya ringeta ku lwisa vanhu ni ku hlanhla miti ya vona. Timhaka ta muxaka lowu ti ngo tiva hi yena hosi, vanhu vo tani hi loyi va onha tiko.

303 Vulavula-ke Hlengwa, hi to heta nkarhi hi nga tengi nchumu kasi mhaka yi hlanukile, yo va e rivaleni. Hlengwa a ku : Siku-nene ndzi heleketile tihomu ta ntlhanu na tirharhu . Nhweti le'yi nga hundza ndzi heleketile tirharhu. Ntsengo wu herile, Mangena u ta nwi hlomisela Maluleke. Hosi yi ku : Hi nga ha heteni nkarhi hi ku vulavula swo tala, mi ri yini nwina vatsundzuxi va Huvo ?

304 Nkunuzana a hlamula a ku : Ndzi kombile m'ehleketo ya mina e mhakeni leyi, yi nga si fika e kuvonakaleni tani hi leswi mi yi vonisaka xiswona sweswi. Nuna loyi Hlengwa hi yena loyi a nga karhata vavanuna lava (Maluleke na Mangena) vona va ri karhi va nga swi tivi. A hi nwi twanga Mangena a ku u ta lunghisela Maluleke. Mangena u te : Loko Maluleke a nga si hetisa ku lovola a nga swi koti ku nwi nyika nsati wa yena hikuva loko a ta va a ri na yena a a nga ha tikarhati ku lava xuma,

SM

Ser 897

u to fanela ku hetisa, hi kona a nga ta kuma nsati wa yena. Leswaku Maluleke u hetile ku lovola Mangena a a nga swi tivi. Maluleke u tiva tihomu ti humile hikwato, ni leswaku u ta lunghise-riwa hilaha ntsumi ya timhaka a yi nwi byela ha kona; kasi hikwaswo leswi a swi ri leswi a swo lukiwa hi yena, a ri karhi a ku loko to veka ndzi ta heleketa tinwana ku sala tinwana ti ri ta mina. Kunene wa ha ku hi byela sweswi leswaku siku-nene u yisile tihomu ta ntlhanu na tirharhu, u tlherile na kambe a yisa tirharhu hi nhweti le'yi nga hundza. Hi leswaku tihomu ti vekile, Hlengwa u heleketile tirharhu, ku sele tirharhu e ka yena. Hi ku endla sweswo u yivile tihomu ta Mangena, u xisile ni ku kanganyisa Maluleke. U swi endlile hi vutlhari le'byikulu leswaku swi nga tiviwi ni ku kumeke. Kunene leko o nge Maluleke a nga hatlisanga ku ta mangala/sweswi a nge wa ha ku heleketa tinwana leti a ti sele, mhaka a yi to hela ku nga tiviwanga nchumu; tihomu leti a a ta va a yivile swi nga tiviwanga, swi va swo herisa xisweswo. Mhaka yo fana na yona a hi si hlangana na yona e Hubyeni leyi ya ka hina. I masiku ndzi ri kona e Hubyeni kambe mhaka yo fana ni leyi a yi nga si humelela; kumbe vanwana va tshama va yi vona a ndzi tivi.

6

305 Nhlazini a ku : Mina ndzi wa khale e Hubyeni ya hosi, a ku si tshama ku humelela mhaka yo fana ni leyi. Swi vonaka swinene leswaku vanhu a va nga si tlhariha, sweswi va tlharihile. Na swona munhu loyi a hi Mutsonga. Munhu loyi i Mungoni kumbe MuXhoza. Timhaka to fana ni leyi ta humelela e ka rikwavo. Swi to voniwa hi hosi leswi a nga ta fanela ku swi endla e mhakeni leyi. Vamatiko lava, va onha nnawu wa xi-Tsonga. Sweswi ku to tala milawu leyi a yi nga ri kona lomlu ka hina, le'yi ngo tisiwa hi vanhu lava vopfa va famba. Timhaka ti to tiviva hi hosi.

SM

Ser 897

306 Hosi yi volavula yi ku : Sweswi mhaka leyi yi le rivaleni. Kunene a yi tirhiwile hi vutlahri le'byikulu ngopfu Mati ya lo ba nhlambi. A hi leswaku mhaka ya muxaka lowu yi ngo endliwa hi munhu wa matiko, na hina ha swi kota ku yi endla masiku lawa, hikuva kunene loko hi hlanga-hlangene na vona mikhuva ya tekelana, hambu ti ri tindzimi leti hi ti vulavulaka ta tekelana; kwalaho mina ndzi vona leswaku yo va mikarhi ya kona yi nga humelela ni swa yona. Xidyoho i ku tlula nrawu. Xidyoho xi ni nkhave wa xona. Nuna loyi i mulwisi, mukanganyisi, muonhi wa swa vanhu, khamba, muhangalasi wa miti ya vanhu. Munhu wo fana na yena a a nga fanelanga ku hanya ni vanhu hikuva a nga va lavi, a nga rhandzi ku tsaka ni vanwana. Loko a vona munhu-ku-lobye, yena u vona xanchumu lexi a fanelaka ku xi kuma e ka munhu loyi, le'swi vulaka leswaku a nga dlaya munhu a teka swa yena. Mhaka ya kona hi leswaku Hlengwa a humesa tihomu leti a nga ti yiva ta ka Mangena tirharhu a nyika Mangena. U ta humesa homu a riha Maluleke loyi a nga nwi Hlawulela/ntirho lowu hi ku nwi tshemba ni ku nwi endla makwavo, kasi Maluleke wo tidlaya. U ta humesa homu ni nyimpfu, swa Huvo. Hi leswaku ku hela ka nandzu hi loku : Hlengwa, famba u ya teka tihomu tirharhu leti u nga ti yiva ka Mangena ti ta haleno. U ta ni tihomu timbirhi ni nyimpfu, homu yinwana ya Maluleke loyi u nga nwi karhata, yinwana ni nyimpfu swa Huvo. Swilo leswi u nyikiwa masiku marharhu ku swi hlanganisa. Leswi namuntlha wu nga Musumbhuluko, Huvo yi ku langutele leswaku u va kwela ni Wavuntlhamu ni mixo. Hlangabeza u ta vona leswaku munhu loyi wa fika haleno hi siku leri. Loko swi nga endleki swilo leswi a a nga ha vi na muti. Mhaka yi helela kwalaho.

SM

Ser 897

307 Vukanganyisi e mhakeni leyi ya ku kutsula ka xuma byi tshama byi ri kona. Mulovori a nga rhandza ku tatisa ni ku engetela ntsengo, kutani a swi endla hi ku twanana ni ntsumi, a yi hakela leswaku yi nwi yimela. A nga swi endla na yena loyi wa ntsumi loko a vone timhaka ti yimile hi ndlela leyi leswaku a twanana ni mulovoleriwa va hunguta xuma lexi va swi tivaka swinene-nene leswaku va xi amukerile, kambe va xi kaneta. Na yena mulovoleriwa a nga yi tshembisa ntsumi ku yi nyika xanchumu yi ta nwi pfuna ku hunguta xuma xa vanhu. Kutani timhaka to fana na tona loko ti kumekile vanhu lava va kuma nkhave lo'wu fanekeleke, lo'wu ringanaka xidyoho xa kona.

NDZIMANA YA 18.

Ku kutsuriwa ka mavuto ni tinyiko tinwana le'ti nga huma.
Xindzimananya xa 1. Xana ya tlherisiwa mali ya rivuto xana ?

308 Mali ya rivuto ni yona leyi ku bohiwaka ha yona ekwala. Xitiyiso xikombiso le'xi voniwaka hi vanhu ni ku tiviwa leswaku nhwanyana loyi u ni nuna. (a) Loko munhu (wajaha) a vekile wanhwanyana hi ku boha kwala, a tshuka a ya tsakisiwa kunwana, a yengeka, a tshika loyi wanhwanyana, xuma (mali) lexi a nga boha ha xona ekwala xa lova, hikuva hi yena a nga tshova xiboho. Leswi swa endleka loko va nga si tekana. (b) Wanhwanyana loko a nga va yena muhangalasi wa vuketi hambu loko va nga si tekana, xuma lexi xi fanele ku tlhelela e ka vini va xona, xa kutsuriwa. Loko byi fa ana va tekanile, swi ri leswaku hi loyi wansati a nga yena mmangi-timhaka, xuma xi fanele ku kutsuriwa.

309 Ku ni swinwana leswi humesiwaka loko a na timhaka ti bohiwile. E ka swilo leswi a hi leswaku xikolo-kolo ku humesiwa le'swi nga huma tolo, ko humesiwa ntsena le'swi ringanaka hi nxavo, leswaku ku nga vi ni loyi a lovisiwaka. Timhaka ti famba hi ku twanana ka vanhu ni ku twisisa ka vona.

SM

Ser 897

Vanwana va swi kota ku landzelela va kutsula hikwaso loko va nga swi kota; kasi vanwana a va rhandzi ku karhatana hi le'swo ka swi nga tivikani, volavo vo kombela ntsena le'swi twalaka va tshika swinwana.

Xindzimaryana xa 2. Ku tlherisiwa ka leswi a swi xaveriwa loyi wanhwanyana loko a ha vutiwile.

310 Vakonwana (valovori) va lava ku tlheriseriwa xuma hikwaxo xa vona loko vukati byi fa. Tinguvu leti va nga nwi xavela ta lavela ta laveka hikuva hi tona ti nwi endlaka leswaku a ko a va munhu luyi a kokaka mahlo ya vanhu. Muloveri u ri : A ndzi nga bombiseli vanwana vavanuna, a ndzo tibombisela, leswi a nga ha ndzi laviki, hikwaswo swa mina a nga ha swi lavi.

311 Mabedilhe Makhohlola a lovola ewansati Nwa-Madzivani wa ka Valoyi. A va swi kotanga ku tshamisiana swinene nsati ni nuna, swi ko swi fika laha vukati byi faka. Mabedilhe a lava xa yena. Va nwi kutsulela ntsengo hikwawo ni rivuto, ni hikwaswo leswi a nga swi heleketa ku ya nyika ensati wa yena.

10/- ya mfuku ya mana

5/- ya mfuku ya tatana

5/- ya xihloka xo aka tshanga

1/- ya mukwana, yo yevula loko ku tshuka ku file homu

10/- ya ngula leyi a nga tlhavela vakonwana

10/- ya xitendza lexi a nga xi lukela vakonwana

15/- yo andlalela xuma le'xi nga huma yi ri mali

20/- ya nkumba (xuka ra tatana)

20/- nkumba (xuka ra manana)

£5. ya yindlu leyi a nga yi akela vakonwana. Yindlu yi jumeseriwa ehomu.

Hi wona ntsengo wa yona, a yi tluri e ka ntlhanu wa tipondzho.

SM

K24/11

Ser 897

9cont.

Mabedlhe loko a hetile ku kutsula ntsengo hikwawo lowu a nga lovola ha wona, u swi kotile ku kuma hikwaswo le'swi nga longoloxiwa kwala henhla. A ku nga ha ri na xinwana lexi a nga xi yisa lexi a xi fanele ku kutsuriwa.

312 Muzamani Nwakudzomana wa ka Mukhawana a a tekile wansati wa ka Xingange, nwana wa Joseph Mali. A lovola hi tihomu ta ntlhanu na tirharhu ni khume ra tipondzho, swi hlangana ntlhanu wa makume. Vukati byi fa. Mukhawana a lava ku kutsuleriwa swa yena. Va ka Xingange va humesa ntlhanu wa makhume ya tipondsho. Loko ku hlayiwile le'swi nga famba ni ntsengo, a va lavange ku swi humesa. Hi loko Mukhawana a ta va mangalela e Hubenyi ya ka Maake. Timhaka ti nwi hlula Xingange; kutani a humesa xuma lexi :-

10/- ya xihloka xo biya tshanga ni ya mukwana wo xindla loko homu yi tshuka yi file.

10/- ya byanyi lebyi a nga va hadela loko va ha ri vakonwana.

£2-10/- ya dulu leri a nga va akela.

20/- ya xuka ra tatana.

20/- ya xuka ra manana.

10/- ya mfuku ya manana.

5/- ya mfuku ya ia.

Loko leswi swi hu andzu wu hela.

Xindzimanyana xa 3. Xana le'swi endliweke hi mukonwana swa hakeleriwa-ke ?

313 Hikwaswo leswi mukonwana a nga swi endla swa mitirho ya le vukweni swa hakeleriwa hikuva u swi endlile loko ku tswalana

SM

Ser 897

10

ka ha ri kona; Kambe sweswi mindyangu yi hahlulelaneke swihlungwa
 vuxaka a/ bya ha ri kona byi herile. A ka ha ri na ku tswalana.
 Loko ku humele ndlala va ya vika leswaku nsati wa vona wa sika
 loko va swi kota ku nyika vakonwana engula ya mavele, a swi
 hlayiwa yi ri homu. Homu leyi ya swi kota ku enghena e ntsengweni.

Xindzimananyana xa 4. Kuhakelela tinviko.

314 Xinwana ni xinwana le'xi nga ntirho wa mavoko lowu
 mukonwana a wu tirhelaka va le vukweni bya yena loko a ha tswalana
 na vona, loko vukati byi fa u fanele ku tlheleriwa hi hakelo
 le'yi fanekelaka le'yi ringanaka ni ntirho wihi ni wihi lowu
 a nga wu endla. Loko a akile yindlu a swi hlayiwa homu;
 loko a akile dulu a swi hlayiwa xihonwana xa dunana; na yona
 ngula a ku langutiwa vukulu bya yona, a yi nga fiki e ka homu
 le'yikulu, a xi ri xihonwana. Ku aka switlati kumbe swivava
 a swi ringana mbuti. E ku feni ka vukati swilo leswi munhu
 wa swi lava ku tlherisa swa nyuku wa yena.

Xindzimananyana xa 5. Ku kutsuriwa le'swi hakeleleke ku poxa.

315 Ku Poxa i mhaka le'yi tiviwaka ngopfu, leyi ku vulavuriwaka
 ha yona ngopfu. Mukonwana wa poxisiwa. Kambe loko ku yiwa
 e ku riheni loko vukati byi tshuka byi onhakile, timhaka teto
 a ta ha ngeni e Hubyeni. A swi hlayiwi swi ri xuma le'xi
 nga juma ku ya lovola ni ku vuyisa munhu laha mutini; hikokwalaho
 a swi landzeleriwi.

Loko swi tshuka swi endleka leswaku ku va ni mhaka leyi
 yi nga humelelaka mukonwana a ri kwale vukweni, kutani swi lava
 leswaku a rhumiwa, a nga swi koti ku ala, u ta fanela ku ya laha
 a rhumiwaka kona. Hi leswaku hi xi-Tsonga nwana a hi wa munhu
 wunwe. E mutini loko ku ri ni tihomu, a ti nga risiwi hi vini

SM

va tona ntsena; kambe loyi a nga mufana u fanele ku risa ni ku dya masi ya tona a nga siveriwi hi munhu. (ndzisi = murisi. Musengi, nsengi wa tihomu a nga londzoki. Kwalaho a nga yi hi leswaku hi leswi a nga mukonwana, kambe i nwana loyi a fanelaka ku va ni xichavo e ka mani na mani loyi a nga nkulu.

// 316 Loko vavanuna va famba e r'endzweni mirhwalo ku rhwala la'vatsongo. Munhu loyi a tshukaka a va yena loyi a nga ntsongo laha ntlaweni, a nga rhwaleli tata wa yena ntsena, kambe u rhwalela ni loyi a nga ri ki tata wa yena, kambe a nga nkulukumba e ka yena. A nga endli hi ku swi rhandza, i fanelo; nkulukumba loyi o ni matimba ya ku nwi sindzisa hambi a nga swi rhandzi. Kambe masikulawa a swa ha ri tano. Ku endliwa xilungu sweswi. Nwana wa unwana a nga swi koti ku tirhela munhu unwana; na yena munhu loyi a nga na matimba e henhla ka nwana wa unwana munhu. Unwana ni unwana u endla swa yena, ndyangu wunwana ni wunwana wu endla swe wona.

317 Loko majaha ya ri e vukweni a va fanele ku hlayisa milawu ya kona. Ya pfumeleriwa ku huma ya famba-famba, kambe ya fanele ku va kona hi nkarhi wo karhi lake kaya. Loko nkarhi wolowo wu nga hundza ya nga si vuya ya poxa. A ya famba ya kombela swakudya hikuva a ya xurhi; ya swekeriwa tihove. Hi wona nkhave wa kona; swi herile. A ku humesiwi mali kumbe xifuwo.

318 Hikokwalaho ka matirhele wolawo hikwawo, a ku na xuma le'xi nge kutsuriwaka xa ku poxa hikuva a xi humanga; na swona loko va poxile, nkhave wa kona wu hatlisa wu ba, loko wu hela ku fehla, na tona timhaka ti herile.

Xindzimenyana xa 6. Xana mali le'yi vakeriwaka e khuwanini ra byalwa ya tlherisiwa-ke ?

319 Mitirho ya ku tswalana loko yi lulamisiwile, vavuti va tile e vukweni, na yena loyi wanhwanyana u fanela ku ya vona

Ser 897

e vukatini. Va ya kon' va rhwele byalwa. Va tlhaveriwa ku pima hilaha byalwa bya kona byi teleke ha kona. Ku nga tlhaviwa mbuti kumbe homu ku pima ku tala ka byona. Nakambe loko mukonwana a va tirhele ntirho va ta nwi rhwalela xirhwala xo ya nkhenza ntirho lowu a nga wu tirha, na kona va ta lava kona ku tlhaveriwa, kumbe ku nyikiwa xanchumu (mali).

12 320 Loko wu ri nkarhi wa vukanyi mukonwana a nga kayeri, na yena u fenele ku kuma xirhwala. Xirhwala, xexo xi humeriwa hi xanchumu. Vavasati loko va endzela e ka vatswalani va famba va rhwele swanchumu e tinhlokweni, kutani loko va ya vuya na vona lavaya a va endzeriwile va ta chela swinwana leswi va nga vaka na swona e switshatshanini leswaku swi nga tlheri swi nga tamelanga kasi swi tile swi tamele. Hambi ku nga tlhandlekeriwa mali hilaha munhu a swi kotake ha kona, a swi nwi bohi. Kutani loko vukati byi hlanhleke, a ku londziwi nchumu xa swilo leswi, hikuva a yi ri mitirho ya ku twanana. X'andla famba, x'ndla vuya. A va ya va rhwele va ya vuya va rhwele, swakudya ni tinyiko. Lawa imafukuku. A swi engheni e xumeni xa ntsengo loko vukati byi fa.

321 Mageza Khumalo a a lovolele nwana wa yena e ka ka Xingange. A lovola hi xuma le'xi ringanaka tipondzho ta mune wa makhume na ntlhamu. Vukati byi fa, kutani wa ka Khumalo a lava ku kutsuleriwa xuma xa yena. Va ka Xingange a va nononhwanga ni xuma xa ka Khumalo, va humesa va va nyika. A ku ri ni tinyiko leti va nga ti nyika loyi wanhwanyana. Tinyiko leti a ti fika ka ntlhanu wa tipondzho na tipondzho tirharha. A ti nge fambanga hi ntsumi, na swona loko ti huma vandyangu wa ka Khumalo a va ngr' tivisiwi nchumu. Khumalo loko a ku u lava xuma lexi, vakonwana va kaneta.

SM

Ser 897

322 Mageza a komba mhaka e ka va rikwavo, kutani va nwi sola va ku : Xuma lexi hi nga ka hi nga swi koti ku ku pfuna ku xi londza hikuva a hi xi vonanga loko xi huma. Mageza a ya mangala e Hubyeni. Va ka Xingange va vitaniwa. Loko Huvo yi kamba mhaka ni ku lava vumbhoni bya mhaka, ku kumaka lesweku xuma lexi, loko xi huma, Mageza a nga va kombanga vzrikwavo, na swona a xi fambange hi ntsumi ya timhaka. Huvo yi tsema mhaka hi leswaku xuma lexi a ya ri mafukuku, a mi nyikana hi vutswalani , a swi engheni e ntsengweni hikuva a swi fambanga hi ntsumi ya timhaka; hikokwalaho a swi londziwi. Va ka Xingange a va na nandzu e mhakeni leyi. Swo helela kwalaho.

13

Xindzimanjanya xa 7. Miriho yo rihele wansati milandzu leyi a nga vi endla a yi kutsuriwi.

323 Wansati loko a ha ri e mutini wa nuna wa yena swilo hikwaswo leswi a nga na swona i swa nuna wa yena. Wansati ni nhundzu ya yena i swa wanuna nwini wa muti. Loko wansati a ya yiva huku kumbe xilo xinwana kunwana, kutari a kumiwa a ri ni nandzu, nandzu lowu wu fanela ku rihiwa hi nuna wa yena. Loko vukati byi ya fa, loyi wanuna e nga ka a nga swi koti ku yo londza xuma xexo e ka vatswari va loyi wansati hikuva nandzu lowu wansati u wu kumile a ri ka loyi wanuna, a ri nsati wa yena. Loko tihomu ti dyile mavele ya vanhu, ku biwa murisi.

Xindzimanjanya xa 8. Leswi mukonwana (tata wa nsati) a londzaka swona.

324 Vatswari va loyi wansati loko va endzela nwana wa vona ni ku ya vuyisa mukonwana loko a vuya ki le xilungwini, va ya va rhwele xanchumu. Timanga, timongo, hambu yi ri huku kumbe xinwana lexi va nga kotaka ku ya na xona va xi khomile.

SM

Ser 897

Swa yila ku rhwala sweko. Ki leswaku a swi endleki ku famba wansati a nga rhwalanga nchumu. Loko va suka e kaya va fanele ku va va rhwele xanchumu lexi xi nga ta amukeriwa loko va fika lana va yaka kona.

325 Loko va vuya swibya swa vona na swona a swi fanelanga ku tlhela swi nga tamelanga, swi fanele ku tlhela swi ri ni swanchumu e ndzeni ka swona. Loko va yile ku ya vuyisa mukonwana l'a vuyaka hi le xilungwini, va t vuya swi vonaka leswaku a va yile ku ya vuyisa egayisa; hi leswaku maduku a va nga ma pfumari, nkarhi wunwana loko ku lo ya mana wa nsati, a nga vuya a nyikiwile hambu ri ri xuke ro funengela, kumbe duku ni mali, handle ka xo tlhava lexi va fanelaka ku xeva ha xona. Swilo sweswo tata wa loyi wansati a nga ka a nga swi koti ku swi londza hikuva swi rihwile siku leri swi nga humesiwa ha rona. Xirhwala xinwana ni xinwana xa tlhaveriwa, kwalaho swi lavanile.

14

326 Muteki loyi a nga va n'anga le'yi tivaka mirhi yo tshungula kutani a tshungula unwana wa kwale vukweni bye yena, a nwi hanyisa. Vanhu lava va ta titsundzuka lexi va fanelaka ku xi endla vona. Loko va vona muvabyi wa vona a hanyile va ta fanela ku endla byalwa byo ya tlangela ku tshunguriwa ka munhu wa vona. Va ta ya ni xanchumu xo ya tlangela ha xona. Va ta fika va tivika ku nkensa ka vona ni ku humesa lexi va teke ku ta nkensa ha xona. Va ta ta va pimile hilaha va nga ta va va swi kotile ha kona, va ri karhi va swi pimile leswaku loko a a lo tshunguriwa hi n'anga le'yo ya viteneriwa vuvabyi a yi ta vitana ngopfu, kutani va endla leswi va tivaka leswaku mukonwana wa vona a a nga vileri. Loko va nwi kombile timhaka leti u to vule ku khensa hikuva na yena u rhandza leswaku ndyangu wu kula hikuva va tswalene; kwalaho-ke loko vukati byi tshuka byi fa a nga ka a nga swi koti ku londza xuma xexo hikuva xi humeriwe hi swa xona.

SM

K24/11

Ser 897

327 Na swona swilo leswi swi nga endleriwa mukonwena hi lava a nga teka e ka vona, swa ha fana hikuva mindyangu leyi mimbirhi yi hlangene yi tirhisana tani hi ndyangu wunwe; hikokwalaho na vona lava a va swi koti ku loncza nchumu ka le'swi xi nga xuma lexi va nga nyikana loko ku twana ka ha ri kona.

328 Xuma xi famba hi ntsumi. Ntsumi loko yi xi vonile xuma, yi xi tekile ni ku xi nyika valovcleriwa, hi xona lexi munhu a nga ni fanelo ya ku xi londza loko vukati byi tshuka byi file. Loko monuhu a vabya a va swi koti ku ya vitana entsumi va tana u ta ta vona loko munhu loyi hi nwi tshungula leswaku u ta va mbhoni ya ntirho lowu mundzuku loko vukati lebyi byi tshuka byi file. Mu-Tsonga u ehleketa leswaku munhu a nga fanelanga ku tlhuvutsa dzovo nwana a nga si velekiwa. Nwana u faneleku tlhuvutseriwa dzovo ra mbuti le'yi nga dlayeriwa ntsweddyana. Ku ehleketela vukati ku fa a swi lulamanga, vanhu va tekana hi ku tiboha ka leswaku va ta avanyisiwa hi rifu ntsena. Kwalaho va nge lasi ntsumi yo ta vona ku tshunguriwa ka munhu, leswaku a ta va mbhoni loko vukati byi tshuka byi file. Xuma xi tiviwa hi ntsumi.

15

NDZIMANA YA 19.

Ku riha Huvo.

329 Vakonwana (va nga vona vamangari) loko va ya e Hubyeni ku ya mangala leswaku nandzu wa vona wa tirhiwa hi Huvo, va humesa pondzho ni ntlhanu, pondzho i ya ku pfula Huvo kasi ntlhanu wa maxeleni e mali ya yena loyi a rhumiwaka hi Huvo ku vitana la'va mangaleriwake leswaku va ta e Hubyeni. (Mali leyi yi pfula Huvo e ka milandzu le'mikulu tani hi yona milandzu ya ku kutsuriwa ka xuma; kasi ku ni milandzu le'mitsongo leyi ku nga

SM

Ser 897

K24/11

mangariwaka hi ntlhanu wa maxeleni). Lowu i NNAWU lo'wa tirhaka e tikweni ra ka Nkuna e ka hosi Mohlaba. E Hubyeni ya Ndzhuna ku pfuriwa Huvo hi khume ra maxeleni; kambe ha kanyingi tihuvo leti ta tiNdzhuna t wu tlula nrawu lowu, kambe loko swi kumiwa Ndzhuna ya rihisiwa. Tihuvo tinwana ta va-Tsonga ti humesisa NYIMPFU (pondzho) kumbe timbirhi; kambe leswi swi ya hi ku gambana ka vanhu ni mimfumo ya vona. Huku yi khomeriwa murhumiwa loyi a rhumiwaka hu movulavuri wa Huvo (nuna wa le Ntsindza loyi timhaka ti enghenaka ha yena laha Hubyeni).

330 Xuma xi nga huma yi ri mali kumbe ti ri tihomu ta masondzo. Loko yi ri mali yi humesiwa yi vekiwa kwala mahlweni ka hosi. Muvulavuri u ta yi hlaya, ni ku komba Huve (hosi ni vanhu hikwavo la'va nga kwala ku tengeni ka nandzu lowu) ni ku vula leswaku yi kona hikwayo hilaha va yi vulaka ha kona. Hosi yi ta nyiketa veni va xuma ni ku va byela leswaku ku sala ntlhanu wa tipondzho (homu) ta Huvo. Na swona loko xuma xa kona ti ri tihomu ta masondzho, loko ti ri kule ti ta ya voniwa hi varhumiwa va Huvo; kasi loko ti ri kusuhi ta byisiwa, ti ta, vavanuna va ta ta ti vona. Loko va ti vonile, ti ri leti va ti amukelaka, hosi yi ta va nyiketa tona vini va tona ni ku komba leswaku Huvo yi sala ni homu. Ntolovelo ku langiwa le'yikulu e xikarhi ka tona, yi ta tlhaveriwa Huvo.

16 331 Masiku lawa ye xilungu e Hubyeni a ku na vavanuna, hosi yi kenela ni vavanu lava teke kona e milandzwini, kutani hambu nandzu wu/siyile homu e Hubyeni hosi a yi swi koti ku tlhava, hikuva yi ri : Homu leyi a yi fanele ku tlhaveriwa vavanuna va dya, kutani leswi ndzi ngo tirha milandzu ndzi ri swanga homu leyi yi to tshikiwa. Kwalaho homu leyi yi ta ya e tshangeni ra hosi.

332 Nandzu loko wu hela e Hubyeni, Huvo yi kuma swa yona. Ku hela ka nandzu ku nga ku kutsuriwa ka xuma hikwaxo.

SM

K24/11

Ser 897 .

Hambi loko xuma xi nga si kutsuriwa hikwaxo huvo yona yi kumile swa yona, xi nga xuma lexi loyi wa mumangari a nga mangala ha xona. Hi yona pondzho ni ntlhanu leyi a nga mangala ha yona le'yiendlaka leswaku vukosi byi sindzisa loyi wa mulovoleriwa leswaku a humesa xuma xa vanhu, hambu ku ri ku humesa le'xi seleke loko a humesile xinwana. Mumangari (a nga yena nwini wa xuma lexi a a lovorile ha xona) hi yena loyi a onhekeriwaka ngopfu e timhakeni leti. Xuma xo pfula Huvo xi huma ka yena; na swona hambu a nga tsandzeka ku xi kuma hikwaxo xuma xa yena, a nga ka a nga swi koti ku tlhela a kuma swa yena leswi a nga mangala ha swona. Le'xi yeke Ntsindza a xi vuyi.

333 Ku kombiwile kunwana kwale henhla leswaku vanwana valovoleria va ala ku humesa xuma hambu va ri na xona va ku loko swi nwi vava, u ta ya mangala, kutani loko xi huma e Ntsindza va ta ya pambula. Kambe siku rinwana a swi endlisi xiswona hikuva munhu a nga vitaneriwa le'swi tlulaka xuma lexi a fanelaka ku xi tlherisa, leswaku na yena a pfala Huvo hikuva na yena mumangari u pfurile Huvo.

334 Abner Phambane a a tekile Maria George Tshuketana. Maria vukati byi nga nwi tsakisi, masuku a sukela nuna a tifambela. Va nwi lava loyi wanhwanyana, va ya nwi kuma, a vuyisiwa laha kaya. Va ka Phambane va ya mangala e Hubyeni. Va humesa pondzho ni ntlhanu (£1-5-0). Va ka Tshuketana va vitaniwa e Hubyeni. Wanhwanyana a tiyisa e Hubyeni leswaku a nga ha nwi lavi nuna loyi. Vukati lebyi a byi velekile nwana wunwe; Huvo yi nyika va ka Phambane enwana. Va ka Tshuketana va va kutsulelele xuma xa vona xa makume marharhu ya tipondzho leti a va lovorile ha tona. Huvo yi teka ntlhanu wa tipondzho (homu).

17 335 Risimati Dudlhana wa ka Maxele a a tekile Sevengwana laboko Maleyana wa ka Khosa. Vatekani lava va tshamisile ni hanya swinwe va ko va kuma swihlangi swimbirhi.

Ser 897

Ndzhaku ka sweswo va phirhwana. Sevengwane a sukela vukati by yena a engana na Khazamula Silutha wa ka Baloyi. Va ka Maxele va landza nsati wa vona, kambe va nga nwi kumi hikuva a a tekiwile kunwana. Masuku va londza xuma xa vona, va xi fambela masiku la'yo tala kambe va nga humeleli; hiloko Risimati a ya mangala e Hubyeni. A humesa pondzho ni ntlhanu (£1-5-0). Huvo yi ku : Muka, hi ta va lava mi ta ta tenga. Mi ta vuya hi wa Vurharhu wa viki le'ri taka, mi ta va kuma va fikile.

336 Va ka Khosa va rhumeriwa emunhu ku ya va byela leswaku va leveka e Hubyeni hi timhaka ta vona ni va ka Maxele leswi Nwa-Maboko a nga sukela nuna. Loko siku lero ri fika va hlengeletana hikwavo. Masuku va ka Khosa va byeriwa leswaku Huvo yi hlengeletane ku ta ta twa leswaku hikokwalaho ka yini va ala ni xuma xa vanhu kasi nwana wa vona u sukile e vukatini. Va ka Maxele va tile kambirhi ku ta londza xuma kambe a va kumanga mhaka le'yi twalaka loko va tile; hikokwalaho va tile haleno Hubyeni leswaku va ta ta pfuniwa ku kuma xuma lexi.

337 Va ka Khosa va ku : Hi amukele xuma xa vanhu; kambe hi tsandziwile hi nwana a nga balekela e ka ka Baloyi, a nga yenagana na Khazamula Silutha. Loko hi twile leswaku ha laveka e Hubyeni hi mhaka leyi, hi rhumerile munhu ku ya va byela leswaku va fanele ku tisa xuma siku ri nga si fika leswaku hi ta kota ku vulavula. Kunene va tisile xuma lexi va nga xi kuma, sweswi Huvo yi to vutisa leswaku xana xingani xuma lexi va xi lavaka, le'xi nga ta laha ka hina.

338 Va ka Maxele va ku : Hi lovorile hi makume marharhu ya tipondzho. Hi humesile RIVUTO (tipondzho timbirhi). Timfuku ya manana ni khume re maxeleni, ya tatana ni ntlhanu wa maxeleni; ni maxeleni ya ntlhanu yo andlalela xuma. A hi nga si heta ku lovola. Hi teto Maboko, vo vulavulela e tindleveni; hi bye le loko swi ri / swon leswi va nga swi hlaya; loko kunene u xi

18
SM

Ser 897

18 conf.

amukerilw xuma xexo. Va vurisile va ka Maxele, va hlayile swinene, a va siyetanga na swona a va engetelanga nchumu. Hina hi lo tsandziwa hi nwana, Maxele a hi lwi na yena.

339 Huvo yi ku va humesa xuma xi voniwa. Hatlani Nsimango a suke a yima, hikuva a a ri yena mufambisi wa xuma lexi. A humesa tipondzho timbirhi ta RIVUTO, khume ra maxeleni ra mfuku ya manana, ntlhanu wa maxeleni ya mfuku ya tatana, ntlhanu wa maxeleni ya ku andlalela xuma, ni makume marharhu ya tipondzho ta NTSENGO. Muvulavuri a hlaya xuma xa kona a byel Huvo leswaku swi hlangene hilaha va nga swi vula ha kona.

340 Hosi yi vulavula yi ku : Xuma xa wena Maxele hi lexi, xi humile hilaha u nga xi lava ha kona. Kutani Huvo yi tirhile ntirho wa yona hikokwalaho yona yi pa bula homu kwala (ntlhanu wa tipondzho). Kunene Maxele a nyikiwa xuma xa yena, ku sala ntlhanu wa tipondzho ta Huvo.

341 Hosi Mohlaba Shilubana u vonile leswaku nnawu lowu a wu lulamanga, u hundzuluxile miriho ya kona. Loko ku kumeka leswaku munhu loyi a a ri na xona xuma, a ala havomu leswaku a ta ya riha e Hubyeni, Huvo yi ta pambula, homu leyi a yi laviwa ka yena. Na swona loko swi twakala leswaku a nga tsetseleriwa, a a endla leswaku vanhu lava va pfunana ku pfala Huvo; hi leswaku homu leyi a yi huma ka vona vambirhi, a va yi hlanganela.

342 Kambe ndzhaku ka yena swi vonaka leswaku nnawu lowu a wu tifhisiwi hilaha a nga vula ha kona. Hambu rihuvo tinwana ti ri karhi ti wu tirhisa ku ni tinwana le'ti nga wu tirhisiki. Swilo leswi swi endliwa hi leswaku xulungu xi endlile leswaku vanhu va tolovela ku rhandza mali, kutani va tshika ku fambisa swilo hi nglela ya swona.

343 Mafolo Madale a a tekile Cheyeza Hlekane. Nwa-Hlekane a tshika vukati bya yena a yengana ni vanwana.

SM

Ser 897

19

Madala a londza xuma, kambe a tsandzeka ku xi kuma hiloko a ta ya mangala e Hubyeni. / Hlekane a vitaniwa e Hubyeni. Loko ku kambiwa mhaka ku kumeka leswaku u lo ala ntsena ku riha xuma a xi ri kona. Hi loko a byeriwa ku humesa xuma. A humesa ntlhamu wa makume ni ntlhanu wa tipondzho ta Ntsengo. A humesa khume ra maxeleni ra mfuku ya manana; ntlhamu wa maxeleni yamfuku ya tatana; ntlhanu wa maxeleni yo andlalela xuma. Huvo yi teka xuma lexi hikwaxo yi xi nyika Madale, ni ku lerisa leswaku Hlekane a humesa homu ya Huvo, hikuva u lo endla nsele havomu. Kunene Hlekane a humesa homu a pfala Huvo.

344 Yinwana ya timhaka le'ti nga tariki ku humelela yi fikile e Hubyeni ya hosi Shilubana Mohlaba. Maboko Mulunguwaxuma a twanana na Nwakacile nwana wa Xikochi Mbhalati. Matshanweni ya leswaku ku vutiwa nnawu ni ku endla mihivana hikwayo hilaha swi fanelaka ni ku endliwa ha kona, yena a yiva loyi wanhwanyana a famba na yena va ya e Doropeni. Vatswari va yena va ri karhi va swi tiva, va bohile leswaku swi nga vuriwi. Kunene loko Xikochi a ya vutisa va kaneta va ku a va na yena nwana wa yena a va nwi tiva laha a nga kona. Xikochi a lavisisa mhaka ya kona loko a yi kumisisile a vuyela kambe kona ka Mulunguwaxuma; Mulunguwaxuma a ya pfumela leswaku kunene nwana wa Xikochi u na yena, va le Doropeni.

345 Xikochi a ya mangala e Hubyeni (a humesa pondzho ni ntlhanu wa maxeleni). E Hubyeni ya ka Nkuna unwana ni unwana wa swi tiva leswaku Huvo yi pfuriwa hi pondzho ni ntlhanu; huvo ya Nazhuna yona yi pfuriwa hi khume ra maxeleni. Huvo yi byela Xikochi ku fika e Hubyeni hi siku ra Vurharhu ra viki le'ri tlhandlamaka, va ta va lava vayivi volavo.

346 Loko siku lero ri fikile va ya e Hubyeni va ya kuma kunene va fikile hikwevo. Huvo yi kombela Mbhalati ku vula

SM

Ser 897

20

le'swi nga nwi tisa laha Hubyeni. Mbhalati a ku : Mulunguwaxuma u yivile nwana wa mina a nwi tekisa nwana wa yena. Loko nszi nwi vutisa a kanet aku yena a nga nwi tivi. Loko ndzi swi kumisisile ndzi vuyela ka yena hi kona/a nga ya ndzi byela leswaku nwana wa mina u na vona. Mhaka leyi yi ndzi karhata ngopfu, hi xona le'xi nga endla leswaku ndzi ta laha Hubyeni, Huvo yi ta ndzi twisa mhaka ya muxaka lowu, hikuva mina a ndzi si yi twa ni ku yi vona; yo hlolela mina, kumbe Huvo yi tshama yi swi vona.

347 Hi yoleyo mhaka ya wena Mulunguwaxuma, xana kunene u yi endlile mhaka ya musaka lowu ? Mulunguwaxuma a hlamula Huvo a ku : Mbhalati wa vurisa timhaka ti fambile hi yona ndlela leyi a nga vula yona, a nga engetelanga nchumu; nandzu ndzi wu endlile.

348 Muvulavuri a ku : Timhaka ta wena ta hlamarisa wena Maboko Mulunguwaxuma. A wu tshama u swi twa leswaku munhu va yiva. U ku u ta nwi tumbeta kwihi a ri karhi a hanya tani hi wena. Lovola hi ku vona. Mulungu-wa-xuma a humesa makume marharhu ya tipondzho ni ntlhamu, ni tipondzho tirharhu ta RIVUTO. Mbhalati a ku : Ndza dya, a a humese xuma hikwaxo, a ndza ha rhandzi ku twa nchumu ha yena u ndzi karhatile ngopfu.

349 Huvo yi ku kunene u fanele ku humesa xuma hikwaxo mi avana. Mulunguwaxuma a humesa makume mambirhi ya tipondzho; a humesa ntlhamu wa maxeleni yo andlalela xuma, ntlhamu wa mfuku ya tatana, ni khume ra mfuku ya manana, ni tipondzho timvirhi xuka ra tatana ni xuka ra manana.

350 Hosi yi vulavula yi ku : Mhaka ya wena Mulunguwaxuma a hi si yi vona. Wena u kota ku yiva munhu loyi a fanaka na wena, a famba fambaka a vulavulaka, u ku u ta nwi tumbeta kwihi. Hi nkghensa leswi u nga swi kota ku nwi lovolela u heta.

SM

Ser 897

Kunene maendlela lawa yo komba leswaku u tshemba xona xuma.
 Kutani loko mo na vona mi ri na swona swa-le-mandleni mo
 famba mi onha swa vanhu ha vomu mi ku mi ta riha mhaka leyó
 yi bihile ngopfu. Wena Mulunguwaxuma u humesa tihomu timbirhi
 to pfala Huvo. Ti laveka sweswi kwala. Loko u nga ri na yona
 mali e mmirini u ngo rhuma va ya yi landza, na swona loko ti ri
 21 tihomu ta masondzo u ngo rhuma va/ya ti teka loko u ri wena u
 bohiwile. A wu nga suki kwala tihomu leti ti nga si huma.
 Swa letala swilo leswi u nga swi endla, a ndza ha lavi ku tlhela
 ndzi swi twa kambe laha tikweni ra mina.

351 Mulungwaxuma a humesa tihomu timbirhi (khume ra tipondzho)
 a pfala Huvo. Mbhalati a teka xuma xa yena hikwaxo a timukela
 e kaya.

NDZIMANA YA 20.

Vana va sala na mani ? Xuma xi endlisiwa ku yini loko ku ri ni vana?

Xindzimananyana xa 1. Vana a va hambani ni xuma.

352 Ndzovolo hi xona xiboho xa ku tiyisa kutswelana ka vanhu
 hi ku tekana. Kambe mhaka le'yikulu xuma hi xona xi velekaka
 swihlangi. Loko wansati a nga lovoriwanga loyi wanuna a
 hanyaka na yena a nga na nchumu hi ku tekana loku. Loko vukati
 byi fa timhaka ta xuma ti humela e rivaleni. Unwana u fanele
 ku teka xuma unwana a teka vana; kumbe swi lunghisiwa hi ndlela
 yinwana hilaha timhaka ti nga ta kumeka ti yimile ha kona.
Nnawu wu fanele ku lamula hi ku lulama. Loko ku landzeleriwa
 timhaka ta xuma hi leswaku ku ta voniwa laha vana va fanelaka
 ku ya kona, hambi va famba ni mana wa vona, kumbe va famba ni tata
 wa vona.

SM

Ndzimanyana ya 2. Nandzu wa nuna kumbe wa nsati wu endla
leswaku ku tiviwa loyi a fanelaka ku kum vana.

353 Wansati loko a biwile hi mungoma v ku i NOYI, mudlayi ni mudyi wa nyama ya vanhu, loko vukati vyi fa u famba ni vana va yena hikuva vuloyi byi anwiwa e veleni. Ku kombiwile kunwana leswaku mhaka ya vuloyi a yi nga swi koti ku hambanisa nsati ni nuna wa yena. Wanuna a a ku loyi wansati i NOYI wa yena, a famba na yena. Kambe masikulawa swa endleka leswaku wansati a famba ni vana va yena hikuva i swinoyana; tata-wa-muni yena a sala e tivonela lesi a nga swi endlaka.

22

354 Vuloyi bya kona na byona bya langutisiwa, kumbe vuloyi lebyi/byi lo tsemiwa. Loko swi ri tano i vuloyi lebyi munhu a kotaka ku byi tshika, a byi na mhangu ngopfu. Kasi le'byi karhataka, byi nga ni timhaka i vuloyi bya vele. Mudlayi wa vanhu hi yena noyi loyi a a dlawa kumbe a hlongoriwa e tikweni.

355 Hi tlhelo ra vuloyi nkarhi wunwana ku lowa wanuna. Na yona mhaka leyi yi nga vanga ku tshikana. Kwalaho wansati wa swi kota ku tshika nuna, a ku na yena e nga ta nwi lowa. Loko loyi wanuna a suka a famba vana va sala ni mana wa vona. Kambe hambani va sala ni mana wa vona swa ha fana hikuva xivongo yi nga yona yi nga mhaka le'yikulu, vana va ta wunwana swa hela muti wu tlhela wu hlengeletana.

356 Makhawukana Zaba a a tekiwile hi Mantontomana Machimana wa ka Xipalana, masuku ku humelela ku fa. Loko ku yiwa e mungomeni byi ya ba Mantontomana va ku hi yena a nga vanga rifu leri kunwe ni vavasati lava a nga lowa na vona, va nga dya swinwe nyama ya munhu loyi a nga fa. Mantontomana a hlongoriwa, kambe Nwa-Zaba a nga swi kotanga ku famba na yena, kambe a timukela e ka rikwavo ni vana va yena, a ya titshamela.

Xindzimananyana xa 3.

Vana a va kumiwi loko wansati a nga lovoriwanga.

357 Wansati loyi a lovoraweke hi ntsengo lo'wu nga hetisekangiki, hi leswaku wanuna u lo humesa mune wa tihomu, kumbe tirharhu ntsena, loko vukati byi fa, va tshika vana va fanele ku famba ni mana wa vona. Wanuna wa lova hikuva ku vuriwa leswaku a nga lovolanga. Vanwana va nga swi kota ku tlherisela mulovori tihomu ta yena hikuva va nge he swi koti ku londza xuma kasi vukati a bya ha ri kona, byi file. Na swon loko va nga nwi tlheriseri tihomu ta yena a a nga swi koti ku ya mangalela munhu loyi a nga nwi londza xuma nkarhi lo'wo leha a ri karhi a tsandzeka ku xi humesa. Loko swi ko swi fika kwala a a nga humi na nchumu e ka xuma xa yena lexi a nga xi humesa. Loko yi ri mhaka ya ntswalo (marhole ya tihomu leti) a yi ngeni e timhakeni. Marhole ma velekiwile ti ri karhi ti risiwa hi mulovoleriwa, i bindzu ra yena. I tihomu ta/yena, a ti humanga ka mukonwana, ti lo humelela loko ti ri karhi ti hlayisiwa hi yena mulovoleriwa. I nhundzu ya yena, u endla ha yona hi laha a rhandzaka ha kona.

23

Xindzimananyana xa 4.

Tindlela le'ti hambaneke to lulamisa laha swihlangi (vana) swi fanelaka ku ya kona, hambani swi ya ka wanuna hambani swi ya e ka wansati.

358 E ku feni ka vukati swihlangi swi nga tekiwa hi wanuna kumbe swi nga tekiwa hi wansati. Wanuna loko a teka nsati hi ku nwi lovola, hi leswaku u lava ku kuma swihlangi, kwalaho hi yena loyi a fanekelaka ku taka swihlangi. Mulovoleriwa a nga swi koti ku ala ni swihlangi loko mulovori a lovorile a heta; kambe u fanele ku ntshunxa swihlangi hikuva yena u amukerile xuma.

K24/ 11

Ser 897

Hi xuma lexi u kumile wa yindlu ya xona. A swi endleki e ka yena ku hlayisa XUMA ni SWIHLANGI. Mulovori a nga ka a nga swi koti ku ala swihlangi swa yena hikuva loko a teka nsati loyi, ~~a a nga swi koti ku ala swihlangi swa yena hikuva loko a teka nsati loyi,~~ a a nga lavi yena loyi wansati a a lava swihlangi; hikokwalaho loko a kuma swihlangi e ka yena i ku tsaka, xuma lexi xi xavile swona swihlangi leswi. Na swon a hi mhaka le'yi nga ka yi ya e Hubyeni, Huvo yi nga ka yi nga yi teki, yi to nwi hleka loyi wanuna ni u vutisa lexi a a tekela xona nsati loyi.

359 Van loko va ha ri vatsanana a va swi koti ku famba kumbe ku sala ni tata wa vona; va ta sala kwala ka mana wa vona ku fikela loko va fikile laha va nga lumuka swinene, kutani va ta swi kota ku ya e ka tata wa vona. Vanwana swa endleka leswaku wanuna a sala ni vana va yena a tiundlela vona ha swakwe.

360 William Muhalambeni a tshikiwa hi nsati wa yena Nxalati a tsutsumela ka unwana wanuna. Muhalambeni a sala ni vana va yena a va undla, va hlayisiwa hi vasati la'vanwana.

Xindzimananyana xa 5. Tatana a nga lahlekeriwa hi vana.

24

361 Vanhu a va tswalani ntsena hi ku va va ngati yinwe, kambe va tswalana ni hi ku tekana. Ku tekana ku nga ku humesa xuma munhu a lovola wansati. / Xuma xo lovola loko xi nga humanga xi ya lovola vukati ku hava. Na swona loko vukati byi fa loko xuma xi nga si kutsuriwa, vukati a byi fanga. Loko wansati a suka e vukatini a ri ni vana lava a fambaka na vona, hi leswaku xuma xi kutsuriwile kumbe mukonwana a nga lovolanga, vana lava i vana va xirhundzu. Nuna loyi a nga ta ya teka nsati loyi u ta lovola hi ntsengo lo'wu taleke, a va a humesa xanchumu e henhla ka ntsengo ku nkensa vana lava. I vana va yena, u humesile xuma, vana va velekiwa hi xuma. Vanwana va vanuna va chava ku teka nsati loyi a nga xivuya; hikuva va ri :

SM

"Xilo le'xi tsandzaka vanwana vanhu u nga ri wena u ta xi kota".
Leswi nsati loyi a nga mbuya-vukati wena u ta nwi kota hi yini
lexi vanwana xi nga va hlula.

362 Loko wansati a sukela vukati a lava byinwanyana tata wa
yena a nga na mhaka, hambu loko a nga swi lavi leswaku nwana wa
yena a hlaya vavanuna, yena wo langutela ntsena loko mukonwana
loyi lo'wuntswha a humesa xuma leswaku a ta swi kota ku tlherisa
xuma xa vanhu lexi a nga xi dya. Wanuna loko a tlhakisa nsati
wa vanhu u tiva leswaku loko vini va nsati va lava xuma xa vona
va ta xi kuma xi ri kona kusuhi. (Ximita-nhengele xi tshemba
ya xona mikolo). Loko a nga endla mhaka yo tano a nga ri na
xona xuma, loko a nga mangaleriwa u ta kuma ku nononwha eHubyeni,
hikuva a hi munhu kambe i hlathe, (mbyana ya nhova), xisiwana
le'xikulu.

363 Swi kombiwile leswaku khale loko nnawu wa ha ri wa va-Tsonga
a swi nga endleki leswaku wansati a suka e vukatini mhaka yi nga
ri kona le'yi fanelaka ku dlaya vukati. Masiku lawa mutswari
u amukela xuma a ri karhi a swi tiva leswaku wa xi dya ni ku
xi hlanta a nga xi hlanta.

Swinwana le'swi tshamaka swi humelela hi leswi:-

364 Nyathela Maphuwasi wa ka Banyini a a tekiwile hi Nhlazini
Gayisa wa ka Malangani. Va veleka swinwe swihlangi. Endzhaku
ka mikarhi va nga twanani ku ko swi fika laha vukati byi hlanhleleka,
byi fa. Va ka Malangani va lava xuma xa vona va ya mangala e
Hubyeni. Va ka Banyini/ va kumiwa leswaku va fanele ku tlherisa
xuma xa ka Malangani. Kunene xuma xi huma, va va kutsulela
hikwaxo. Vana va famba ni mana wa vona.

25

365 Nwahandzeni Ngqibitshana a a tekile Misaveni wa ka
Nhlanguwini. Va kuma swinwe swihlangi swirharhu. Loyi wanuna
a suka a ya vuxavini, anga ha vuyanga.

SM

E ku hlweleni ka yena swi tikomba leswaku u tshikile loyi wansati. Misaveni swi nwi tsandza ku tshamisa, a ya tekiwa hi Chayinsimbi wa ka Mukansi. Ngqibitshana a lava ku kutsuleriwa xuma xa yena. A ya e Hubyeni. Huvo yi xi vitana, xi kutsuriwa hikwaxo; Misaveni famba ni vana va yena.

366 Timhaka leti ti fambisile xisweswo hikuva e timhakeni leti timbirhi ku kumeka leswaku nandzu i wa loyi wanuna, kasi loko o ngi nandzu wu kumiwa e ka loyi wansati, a a ta fanela ku famba a siya vana ni loyi wanuna. Loko nandzu lo'wu dlayaka vukati wu ri ni loyi wanuna a nga va kumi evana; kasi loko nandzu wu kumeka wu ri ni loyi wansati, na yena u famba a siya evana e ka loyi wanuna.

Mhaka vinwana le'vi nga humelela, le'vi nga tirhiwa hi vutlhari le'byi kombaka ku hoxa ka nnawu.

367 Totwana Shilubana (makwavo wa hosi Mohlaba, va hambene ntsena hi vamaana wa vona), a a tekile Nwa-Nghazi. U lovorile hi tihomu ta khume na ntlhanu na yinwe hi Nwa-ntlhavana (le'yi fanelaka ku tlhaviwa). A va kuma swihlangi swi nga hanyi. Na yena loyi wansati a vabya; kwalaho Nghazi a humesa nhlantswa. Nsati lo'nkulu a lova, ku sala lo'ntsongo. E ndzhaku ka masiku na yena nsati loyi wa vumbirhi, wa nhlantswa, a lova. Xitiko xi timeka.

368 Va ka Mushwana (Nghazi) wa nga si vula nchumu, va ha hlamak timhaka ta makhombo lawa, hosi Mohlaba a vitana vamaqwavo a vulavula na vona hi mhaka leyi, a ku : Makwerhu hi loyi, u lo sala e rivaleni, mi ri yini him mhaka ya muxaka lowu ? Vona hi ku tiva nnawu (Xuma a xi fi, ku fa munhu xuma xi sala) va ku : Va ka Mushwana va to hi tlherisela xuma, xa hina.

Ser 897

K 24/11

26 Conf.

Hosi yi engeta yi ku : Loko Nghazi a nga mi nyika unwana wansati, mi ta ta ku yini-ke ? Vona va tlhela va ku : Hi nge swi koti ku amukela, ha chava, hikuva rifu hi leri ra arisa.

369 Hosi yi engeta yi ku : Ndzi vutisile ndzi ri karhi ndzi wu tiva nnawu wa nwina. A ndzi lava ku twa hi milomo ya nwina leswaku mi ri yini hi mhaka leyi. Mina ndzi ri hambu hina hi lovile xuma hilaha swi nga ha kona, na yena Nghazi u lovile. U humesile vanhu vambirhi, hi humesile khume ra tihomu na ntlhanu na yinwe; hi engeta hi humesa mune (4) to nkhesa nhlantswa, hikwaot makume mambirhi. Hambu va ka Shilubana va lovile, na vona va ka Mushwana va lovile. Timhaka leti a ti ta karhata e Hubyeni hilaha nnawu wu lavaka ha kona, kambe leswi swi nga swa makwerhu, swi ngo ba mina nhloko, mina ndzi ri : Leswi tihomu ti nga makume mambirhi, va ka Mushwana va to humesa khume ra tihomu a hi nyika tona, na vona va sala na khume ra tihomu. Hi lovile hi matlhelo mambirhi. Totwana i makwerhu, nwana tatana, hikokwalaho mhaka leyi yi tirhiwa hi mina.

370 Vamakwavo a va nkhesanga, va ku : Hi leswi u nga hosi; kambe a swi fanelang ku tshikiwa ntsena. Hambu ku nga va khale tihomu le'ta khume ti fanela ku kutseurwa. Vamakwavo a va nga languti ku hanyisana ka vanhu, leswi nnawu wu vulaka swona so tshikisiwa xisweswo. Hosi yi engeta yi ku : Xuma le'xa khume ra tihomu lexi ndzi nge na yena u to sala a rilela kona a xi nga ha londziwi, swi herile; timhaka ndzi ti veka hi ndlela leyi.

371 Timhaka leti a ti vulavuriwa e Ntsindza kwale kaya ka hosi, ku nga ri Hubyeni, ti vulavuriwa hi xindyangu. Kunene ti fambisa xisweswo hilaha hosi yi nga vula ha kona. Va ka Shilubana va rhumela rito e ka va ka Mushwana, ku ya lava tihomu leti ta khume ni ku hlamusela hilaha va ka Shilubana va endleke mhaka ha kona, ni ku komba leswaku a ku nga ha laveki nchumu timhaka ti ta va ti herile loko ku humile tona tihome le'ta khume.

SM

K24/11

Ser 897

Va ka Mushwana va nkhensa, va humesa khume ra tihomi, timhaka ti helela kwalaho.

27

372 E ka ndzimana ya 357 ku khumbiwile mhaka ya ntswalo (marhole ya xuma loko xi ri laha xi nga ya lovola kona. Hi xi-Tsonga a swi tali ku humelela, kutani sweswo swi komba lesawku a ku na nrawu wa mhaka leyi. Swi kona e ka va-Tsonga la'va nga hanya ni v matiko ku sukela e mikarhini ya khale, tani hi la'va nga hanya ni va-Venda, va ri hava hosi ya vona, loko a nga ri yena Jiwawa wa Muphutukezi. E ka va-Tsonga la'va nga fika e matikweni lawa va tshamisa hi xivona, ku fambisiwa nrawu wa xi-Tsonga, ku kumela ntsena leswi. Loko munhu a humesa tihomu a ya lovola nsati e ndhangu lowu a ku nga ri na tihomu, kutani tihomu leti ti ya andza ti tata etshanga, ti endla mitsengo, ti ko ti ya kuma yindlu ya tona, kaso tona ti sala ta ha tele, kwalaho loko vukati byi nga fa nwini wa tihomu wa swi kota ku vula leswaku loko ndzi lovola a ku nga ri na tihomu e ndyangu lowu, tihomu leti hikwato i ta mina. Huvo ya swi kota ku yima na yena e mhakeni le'yo tano.

373 Kambe laha ti nga hundzela kona ku taka wansati hambu munhu a ri karhi a ti vona a nge swi koti ku ya ti byisa kona. Loko a nga endla sweswo kutani a ya kumiwa hi khombo ra ku biwa, kumbe ku dlawa, Huvo a yi nga yimi na yena, yi te ku : I mhangu ku tilavela. Na swona a a ya e ku yiveni. Loko a swi fambisa hi nrawu u ta sindzisa lava a nga nyika vona xuma, va va vona la'va hundzaka va ya nwi byisela tihomu teto loko swi fanela. Nwini wa xuma u tivana ni vakonwana va yena, kutani na vona va tivana ni vakonwana va vona.

Ndzimanyana ya 6. Wanuna u tala ku sala ni vana.

374 Loko wansati a lovoriwile, kutani vukati byi fa, loko a nga si kutsula xuma, evana i va yena.

SM

K24/11

Ser 897

28

Na yena loyi wansati, hambu a lo suka a ya tshamisa e ka rikwavo, wa ha ri nsati wa yena. Huvo yi ta tiva leswaku vukati byi file siku xuma xi kutsuriwaka. Kutani loko a nga veleka vana kwale ka tata wa yena, vana lava va ha ri va nuna wa yena loyi va nga tshikana. Sweswo swi endliwa hi leswaku vana va velekiwa hi xuma, kutani leswi xuma xa nuna loyi xi nga si ku humaka, xa ha bindzula. Loko vakonwana va kona va ri vanhu la'va fihlulaka va lalela va ta/suma e ka la'va loyi wanuna loko ku humelela mhaka e ka loyi wansati. Va swi tiva swinene leswaku loko xuma xi nga si huma xi tlhelela e kaya ka xona nsati loyi wa ha ri wa vini va xuma; mundzuku timhaka ti nga ya va tsandza e Hubyeni.

375 Wanuna u sala ni vena hikwavo a tikurisela vona. Huvo yi nga ha vula leswaku nwanu wa ha ri ntsanane, a nga si fika laha a nga swi kotaka ku avana ni mana wa yena; kambe vanwana va swi kota ku titekela nwana va ya tihlayisela yena a ko a swi kota ku va munhu. Va chava leswaku loko a ya kula a ri ka va mhani wa yena a nga ta dyondzisiwa swinwanyana leswi va nga swi laviki vona, kwalaho va tikurisela.

376 Ni loko vana va fambile ni mana wa vona nkarhi wunwana va swi kota ku balekela e ka tata wa vona. Leswi swi endleka loko va vona va khcmiwile swinene. Loko swi nga endlekisa xisweswo xuma xi nga si huma wanuna wa swi kota ku ka a nga ha xi humesi. E Hubyeni ni a nga vula leswaku a nga va vitanga, va nga tekiwa va fambe na vona. Ni loko va ri vana va loyi va nge i NOYI va nga ya tlhela, ngpfu vana va xinuna kasi ka vana va xisati a swi koteki. Vona munhu a nga va hlayisa loko xuma xi humile; hikuva e ka vona u langutele ku kuma xuma e ka la'va nga thandza ku va teka.

SM

Ser 897

377 Timhaka leti ti hundzuka-hundzuka ni mikarhi. Khale ka khale Noyi a a nga poni, swa yena a ku ri ku dlawa ntsena. Ku hlongoriwa ka yena hi leswaku loko a lo tshuka a hleviwa, a swi kota ku baleka, a huma e tikweni ra hosi a ya e ka rinwana tiko; kona a nga ha landziwi. A ku ri kona ku hlongoriwa ka yena. Kambe loko a kumiwa hi tin'anga leswaku i noyi, a a fanele ku fa rifu re noyi. Va khoma va bcha mavoko va famba na yena, va nwi yisa e riweni ra valoyi. Loko va fika kona va ba nhamu (hala ndzhaku ka nhloko) hi nhonga, munhu a wela kwale riweni, a ya dyiwa kona hi makoti.

29

378 E ka Maluleke a va tsimbelela (bohelela) ribye e nhanwini ya noyi/a ya hoxiwa e xidziveni, a fela kona. Tinwana tihosi a ti hayeka noyi a fa hi ku sungiwa, leswaku vanhu va ta chava mhaka leyi ya ku dlaya vanwana vanhu, va chava rifu leri noyi a a fa rona.

379 Tihosi ta sweswi hambu ti ringeta ku famba hi nnawu ta hambana, hikuva mpfhuka valungu va teka mfumo, va byerile vanhu leswaku va nga ha swe ringeti ku dlaya munhu va ku i noyi. Na kona ku hlongola a swi twali ngopfu masiku lawa hikuva tiko ri tsanana; a va swi koti ku nwi hlongola munhu a ya kule ku tlurisa hikuva loko swi va tano valungu va ta swi tiva, kutani hosi ye kona yi nga enghena e nandzwini lo'wukulu ngopfu.

Ndzimanyana ya 7. Xana vana va wansati loyi a tsutsumeke va sala na mani? Va hlavisiwa hi mani?

380 Hi nnawu wansati a nga swi koti ku tsutsuma ni vana va munhu a ya na vona e ka rikwavo. Ku tekana a xi ri xiboho le'xikulu ngopfu, le'xi nga kotiki ku ntshunxiwa hi munhu. Vana hambu va karhata a yi ri mhaka ya vakulukumba. Wansati a a nga tekiwi hi nwana, a a tekiwa hi vakulukumba a a hlavisiwa hi vakulukumba.

SM

Ser 897

Hi vona a va vona timhaka ta muti. Ku tshikana a ku nga tali, a swi nga riviwi. Loko swi ku swa humelela a swi ariwa, swi va swi endleka. Hikokwalaho wansati a a nga suki ni vana va vanhu a famba na vona; vatswari a va hatlisa ku nwi tlherisa.

381 Swi kombiwile kunwana leswaku wansati loyi a sukeke e ka nuna wa yena, loko a ya veleka vana kunwana, wa ha velekelana nuna wa yena; kasi loko xuma xi kutsuriwile u ntshunxekile, a nga famba a tondola, a nga khanyi munhu, wo tikhanya, hikuva u ta va ni vito ro biha yena nwini. Masiku lawa loko a vuya wansati a tsandziwile hi vukati, xuma xi kutsuriwile, tata wa yena u to nwi akela yindlu e handle ka muti. A nga ngeni laha mutini, a nga ka a nga swi koti ku hanyisana ni vaharivo va yena, hikokwala ho u fanela ku va ni wa yena muti, lowu a nga ta wu fuma, loko a rhandza ku enghenisa vavanuna a ta swi kota hi ku rhandza ka mbilu ya yena.

30

NDZIMANA YA 21.

Ku aviwa ka mpahla loko ku tshikaniwa.

Xindzimanvana xa 1. Tipraka ta mpahla (rifuwo ni rhundzu).

382 Loko wanuna ni wansati va tekana, va bohana leswaku va ta va xilo xinwe; handle ka sweswo nnawu wu boha leswaku e xikarhi ka la'vambirhi wanuna i nhloko, hi yena nwini wa swilo hikwaswo le'swi nga swa vona swinwe laha mutini. Loko vukati byi fa swilo hikwaso swi sala kwelaha mutini, hi leswaku loko loyi wansati a tifambela u siya hikwaswo, a nga teki nchumu. A nga na nchumu le'xi nga ka yena, yena ni leswi a swi tirhisaka (le'swi nga swa yena loko a ha ri kwala mutini) u fumiwa hi nuna. Wa swi siya loko a tihlawulela ku famba.

Xindzimanvana xa 2. Mpahla ya wanuna.

383 Mpahla ya wanuna i ya yena, hi yena mutirhi wa yona. Loko vukati byi fa loyi wansati wa swi tiva leswaku a nga na nchumu kona hikuva swa kona swi nwi kwarhatile, wa famba, kutani u sukela hi hikwaswo.

Xindzimanyana xa 3. Mpahla leyi wansati a yi nyikiweke hi nuna ni la'va nga va ka loyi wanuna.

384 Loko wansati a hloma, a fika e vukatini, va le vukatini va fika va nwi alula. Loko nuna wa yena a huma e mindyangwini, u ta kuma swilo le'swo tala ngopfu. U ta nyikiwa swilo leswi a fanelaka ku tirha ha swona laha ndyangu. Swibya swo fana ni timbita hi tinxaka ta tona; mindyelo hi tinxaka ta yona; mikombe ni timpheto; tinhlelo, swirhundzu swintewana; tshuri kumbe musi wa swi kuma leswi. Ni swinwana le'swo tala hilaha va swi kotaka ha kona.

3/

385 Swilo leswi hikwaswo i swa wansati ku tirhela e k a swona loko a ri kwalaha mutini wa nuna wa yena. Loko a suka a nga teki nchumu; nhundzu leyi i ya nuna wa yena, ya sala hikwayo. Wansati u ta suka ntsena ni tinguvu leti a nga na tona e mmirini. A nga ka a nga longi nchumu. Loyi a longaka tinguvu ni swifunengelo swa yena hi loko a ri/NOYI. Noyi i mudlayi, a nga laveki ni swa yena hikwaswo. Swilo leswi a hi swa yena, a nga swi nyikiwi, a a nga fanelanga ku swi teka, kambe ku chaviwa ntsena vuloyi.

386 Wansati loko a hloma, va rikwavo na vona va nwi hlomisa. Loko a huma lomu ku nyikaka u ta ta nhundzu a yi rhwele. Va ta nwi hlomisa hi swilo le'swi fanaka ni masangu, swirhundzu, switshatshana, tinhlelo, timbita, ni hikwaswo leswi va swi t tsundzukaka leswaku swa pfumaleka ku tirha ha swona loko munhu a ri e vukatini.

387 Nkarhi lowu a nga ta va a ri karhi a tirha ha swona swilo leswi swinwana swa swona swi ta hlakala, kambe loko a ta va a sukela vukati lebyi, seilo leswi a a nga fambi na swona. Loko varikwavo va nwi haswilo leswi, a va nwi heleketa ha swona e ka nuna wa yena; yena ni swilo leswi a a ri wa nu^{na} wa yena.

Ser 897

Nhundzu ni munhu a swi ri swigotso swa nuna loyi.

Xindzimanwana xa 4. Nhundzu le'yi nga ya nyuku wa wansati.

388 Swilo hikwaswo leswi wansati a swi tirhaka loko a ri kwalaha vukatini, a swi fuwa, u fuwela nuna wa yena. Hikokwalaho a hi sw yena i swa nuna. Hambi swi ri swa le masinwini, kumbe swi ri swifuwo, hikwaswo leswi i swa wanuna. Wa swi siya loko a famba.

389 Hambi ku kambiwa tindlela le'ti kotaka ku dlaya vukati kunene byi ko byi fa, mhaka hi leswaku wansati a nga na nhundzu leyi yi nwi fanelaka, le'yi nga vuriwaka leswaku i ya yena u ni fanelo e ka yona loko vukati byi hlanhlekele, byi file. Yena wo fanele ku humisa xisweswo a nga ri na nchumu handle ka le'swi nge mmirini ntsena.

Xindzimanwana xa 6. Mpahla ya vun'anga.

390 Vun'anga bya swi kota ku humelerisa muti lowu byi ri karhi byi tirhiwa hi wansati, a kuma swilo swi tala; kambe mhaka hi leswaku u tirhela nuna wa yena; yena i wa nuna wa yena.

NDZIMANA YA 22. Xivuya.

Xindzimanwana xa 1. Xivuya xi tlhela xi tekiwa.

391 Xivuya i wansati loyi a sukeke e vukatini a tlhela a ya titshamela e kaya. Loko vukati byi nwi tsandzile, swi twala swinene leswaku vatswari va twananile, vukati byi tsemekile hi ku kutsuriwa ka xuma. Kwalaho loyi wansati u ntshunxekile, u titshamele e kaya ka tata wa yena tani hi ku sungula loko a ha ri nhwanyana. Hambi a nga va ni vana kumbe a nga ri na vana, loko vavanuna va nwi vona a nga ha tlhela a tekiwa.

32.

SM

Ser 897

32 cont.

392 Nuna loyi a nga ta rhandza ku nwi teka u ta ba xuma a ya lovola ku ringana hilaha xuma xi nga ta laveka ha kona. Mihivana hikwayo yi nga ha endliwa; kambe hakanyingi loko vatswari va twana, loyi wanuna a ri na wona ntsengo, wo humesa wona a titekela nsati wa yena.

393 Xivuya loko xi ri ni vana hakanyingi xo titshamela, a xa ha rhandzi ku tlhela xi tekiwa. Wa swi kota ku titshamisela a hlayisiwa hi vana va yena. Loko va ng si fika e vukulwini, wa va wundla va ko va kula. Loko va ri ni vamakwavo va dya xuma xa vona ku teka ha xona vasati. Loko va ta va va ri ni miti mane wa vona u ta hlayisiwa hi vona.

394 Vuyeya loko a feriwile hi nina wa yena u lo tlhelela e ka rikwavo hikuva a ku nga ri na loyi a nga nwi dyaka ndzhaka; leswi nuna wa yena a nga nwi siya a ri ni vafana vambirhi ni nhwanyana, u lo sala a undla vana lava. Va fana va swi kotile ki teka vasati, kutani a hlayisiwa e ka hosi ya kona.

395 Nwa-Makhuva loko a nga ha ri na nuna, a nga swi kotanga ku tshemisa a nga tekiwanga. A famba a lava lomu ti dyelaka kona. A ya kumana ni nuna wa ka Muhlarihi loyi a a ri ni xuma, va twana, a nwi teka, a kandza vukati a na a ri ni vana lomu a a huma kona e vukatini le'byo rhanga.

END S. 897